

УДК 32: 001.891.3 (075.8)

О. В. Воронянський, кандидат історичних наук, доцент

«НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ» ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Поняття «національні інтереси» розглянуто як політичну категорію, сутністю якої є агрегування різноспрямованих соціальних вимог у суспільстві. Національні інтереси відображають конкурентну боротьбу в суспільстві з приводу доступу до ресурсів і суспільних благ та владного контролю такого доступу з боку національної держави.

Ключові слова: національні інтереси, нація, національна держава.

Актуальність проблеми. Категорія «національні інтереси» досить широко використовується у вітчизняному політичному та медійному просторі, а також у наукових дослідженнях. Проте вона не має обґрунтованого єдиного наукового визначення, залишаючись предметом вільного тлумачення з боку представників окремих наук, політиків та журналістів. Така ситуація суперечить принципам наукового аналізу, оскільки багатозначність змісту поняття не дає можливості повноцінно використати його для дослідження реальної дійсності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з даної проблематики свідчить про те, що сам термін «національні інтереси» був запозичений українськими науковцями із західної англійської політичної літератури, в якій він має значення державного інтересу (англ. *national interest*). В інших європейських мовах це поняття виражається в термінах, висхідних до сформульованого ще Н. Макіавеллі поняття державного інтересу (італ. *ragion di Stato*, франц. *raison d'État*, нім. *Staatsräson*). У західній науці ототожнення понять «національні інтереси» та «державні інтереси» впливає з традиційного для неї розуміння категорії «нація» як поєднання мононаціонального громадянського суспільства і створеної ним держави (так звана нація-держава). Звідси поняття «національні інтереси» постає як узагальнююча категорія, що знімає суперечності між розумінням інтересів держави і громадянського суспільства.

Тому більшість сучасних західних науковців (К. Боулдінг, Л. Козер, Р. Дарендорф, Г. Зіммель, Р. Парк та ін.) розглядають проблему національних інтересів фактично лише у парадигмах конфліктології міжнародних відносин, виходячи з того, що інтереси окремих націй-держав формуються в конкурентному середовищі міжнародної боротьби за духовні цінності та доступ до світових ресурсів. Показово, що в осмисленні національних інтересів у сучасній західній політології теоретичний пріоритет має напрям політичного реалізму, який детермінує їх насамперед зовнішньополітичними умовами

(виходячи саме з того, що у сфері міжнародних відносин інтереси всіх груп окремого суспільства начебто збігаються).

У російській політологічній науці категорія «національні інтереси» використовується відносно мало. Пов'язано це насамперед із надзвичайною «вибухонебезпечністю» проблем міжнаціональних відносин у багатонаціональній Російській Федерації, суб'єктами якої є низка національних державних утворень із власним баченням національних інтересів та підходів до їх вирішення. Саме через намагання значної частини дослідників уникнути політичних проблем при визначенні понять «нація» та «національні інтереси» у російській політології відсутні єдині підходи до розуміння останньої категорії. На думку деяких російських науковців, національний інтерес в умовах глобалізації стає або архаїзмом наукової думки, або «одним з численних псевдопонять, за яким жодної реальності не приховується» [1, с. 66]. Представниками цього підходу є Б. Капустін, Д. Фурман та ін.

Більшість російських дослідників, посилаючись на невизначеність і розмитість поняття «національні інтереси», взагалі надає перевагу синтетичному поняттю «національно-державні інтереси», пов'язуючи останні не скільки з інтересами націй, стільки з загальнодержавними інтересами. Таким підходом характеризуються праці Л. Абалкіна, В. Межуєва, В. Тішкова та ін. Так, Л. Абалкін вважає, що категорія «національно-державні інтереси», не виключаючи ні різноманіття інтересів, ні їх внутрішньої суперечливості, а часом і антагоністичності, надає можливість їх наукового аналізу з огляду на дослідження об'єктивної заданості національно-державних інтересів геополітичним становищем та цивілізаційними особливостями сучасної Росії [2]. Варіантом такого підходу є точка зору Т. Алексеевої. Вона розуміє національні інтереси як потреби виживання держави, зумовлені реальним оцінюванням протидії середовища, а також власних можливостей і потенціалу. Різницю між національними і державними інтересами Т. Алексеева вбачає в тому, що останні являють собою лише «домагання, не підкріплені належними ресурсами» [3, с. 80].

В Україні вивченню різноманітних аспектів національних інтересів присвячено наукові праці та експертні дослідження В. Богдановича, О. Власюка, А. Гальчинського, Р. Зіммермана, Г. Пастернак-Таранущенко, І. Романова, В. Саламатова, Г. Ситника, О. Чомахашвілі та ін. Проте розуміння самого змісту даної категорії у різних авторів далеко неоднакове. Так, Г. Ситник визначає національний інтерес як усвідомлену суспільством, виражену елітою і затверджену законодавством життєво необхідну потребу всіх членів суспільства, яка реалізується через систему державного управління країни [4]. О. Бабкіна та В. Горбатенко наголошують на необхідності розрізняти інтереси окремих націй, що населяють Україну, та національні інтереси як інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства [5]. В. Ліпкан пропонує розрізняти інтереси особи, інтереси суспільства та інтереси держави як окремі, хоча і взаємопов'язані групи інтересів [6].

Однак здебільшого в українській науковій літературі та експертних дослідженнях категорія «національні інтереси» використовується у розумінні потреб держави, що визначаються зовнішньоекономічною і геополітичною ситуацією, культурно-історичними традиціями, необхідністю забезпечення безпеки, захистом населення від зовнішньої загрози, екологічних катастроф тощо. Типовим прикладом такого підходу є визначення Г. Яворської, яка детермінує національні інтереси «позицією держави щодо системи міжнародних відносин» [7]. Застосування ж даної категорії для аналізу інтересів громадянського суспільства (основою якого і є нація в етніцистському розумінні), як правило, українські дослідники вважають некоректним. Підставою для цього слугує посилення на те, що національні інтереси апелюють до образу єдиної нації або держави, а внутрішня політика в демократичній державі принципово повинна бути плюралістичною.

Таке тлумачення методологічних засад дослідження категорії «національні інтереси» суперечить основним засадам теорії політичних систем, зокрема про агрегування різноспрямованих суспільних вимог, плюралістичний характер суб'єктності політичної влади та механізмів її реалізації. Фактично цей підхід базується на ототожненні понять «нація» та «державна», «політична влада» та «державна влада». Крім того, етатистський за своєю сутністю підхід до поняття «нація» як до політико-державної категорії суперечить домінантним у вітчизняній науці розумінням нації як етнокультурної спільноти, яка становить більшість громадянського суспільства України. Разом із тим визнання експертними групами наявності внутрішніх різноспрямованих інтересів усередині спільноти, що визначається ними як українська нація, є важливим сигналом для українських науковців, котрі прагнуть оперувати категорією «нація» як внутрішньо несуперечливим, неподільним поняттям.

Метою статті є визначення політичної сутності та суб'єктності категорії «національні інтереси».

Виклад основного матеріалу. Сучасна міжнародна політична система склалася як сукупність національних державно-територіальних утворень. На історичній сцені головними дійовими особами залишаються і надовго ще залишаться нації як спільноти людей, пов'язані мовою, культурою і ментальністю, що використовують взаємні економічні зв'язки, спільну територію і національну державу як засоби виживання і розвитку. Саме згуртованість за національною ознакою призводить до формування у спільності національних інтересів і цінностей, реалізація яких спрямована на самовизначення і самоствердження в сучасному світі.

Однак національний тип організації соціуму (так само, як і етнічний) ніколи не був єдиним і більш того – самодостатнім. Поряд із ним і навіть у його межах існує достатня кількість інших типів соціальної організації, в яких роль інтегративного чинника відіграють не національні, а економічні, культурні, гендерні та інші характеристики. Та й сама нація як соціальний

організм не є монолітною – це досить складна система з перманентною динамікою еволюції внутрішньої структури, в якій інтереси окремих страт, класів та прошарків створюють конкурентне і навіть конфліктне середовище.

Тому національний інтерес, як і будь-який політичний інтерес, у довгостроковому плані не є самостійним. Він визначається існуючими в суспільстві економічними та соціальними інтересами, які не є незмінними. Останні у свою чергу відображають потреби і відносини, що формуються в процесі споживання і розподілу матеріальних ресурсів та культурних цінностей. Політичний інтерес держави як суб'єкта влади – здійснення владних дій у процесі реалізації свого панування – має за кінцеву мету контроль доступу до ресурсів та цінностей. У самому суспільстві це об'єктивно передбачає боротьбу між різними соціальними групами та класами. Боротьба політичних інтересів, які відображають економічні інтереси різних груп суспільства (в окремих випадках антагоністичні) є основою всього політичного процесу.

Питання ж щодо культурно-мовних інтересів соціальних спільнот із точки зору владних відносин є другорядним. Доведено, що навіть спільноти, створені не на основі кровно-спорідненої єдності, в перебігу загальної діяльності формують спільну культуру і соціальні інститути, з часом набуваючи рис етносу з власною етнічною, а в перспективі й національною самосвідомістю. Саме таким шляхом сформовано і більшість сучасних націй [8]. З другого боку, у кровно-споріднених спільнот, які проживають у різних умовах, формуються власні субкультури і навіть діалектичні мовні системи, які з часом можуть перерости в окремі культуру та мову.

Разом з тим не слід забувати, що термін «національні інтереси» правомірно використовувати лише в тому разі, коли ці інтереси сформульовано саме нацією як політичною спільнотою громадян національної держави. Якщо носієм державного суверенітету є не нація, а монарх чи олігархічне угруповання, то використання цього терміна з наукової точки зору не можна визнати правомірним, навіть за умови, що сама правляча верхівка користується ним у політичній сфері життя. Водночас не можна змішувати поняття національного інтересу з інтересами титульної етнічної нації, оскільки вона представляє не всю політичну націю держави.

Для визначення політичної сутності національних інтересів України вихідним є розуміння сучасної української нації як відкритої поліетнічної спільноти, яка усвідомлює себе українським народом, а її члени – політично суб'єктними громадянами суверенної держави. На нашу думку, саме такий підхід, сприяючи подоланню етнонаціональної обмеженості окремих націй та етносів, створює умови для консолідації українського суспільства навколо ідеї національної держави, яка здатна забезпечити права своїх громадян незалежно від їх етнічного походження. Звідси категорія «національні інтереси» визначається як агрегований вираз інтересів політично суб'єктних членів суспільства національного типу, що реалізуються через політичну

систему відповідної національної держави як компроміс у поєднанні запитів суспільства в цілому та індивідів і соціальних спільнот (у тому числі етнонаціональних), які його складають.

Національна держава як центральний елемент політичної системи теоретично покликана якнайточніше виражати національні інтереси, вирішувати соціальні суперечності та забезпечувати права своїх громадян. Але, оскільки національні інтереси реалізуються державою насамперед через державні інтереси, то останні можуть приховувати за собою інтереси державного апарату і навіть персонального складу органів державної влади. Ці інтереси можуть відрізнитися, а то й суперечити реальним національним інтересам, подаючись у той же час масовій свідомості як національні. Уникнути цих суперечностей можна тільки шляхом створення ефективної системи зворотного впливу суспільства (а не лише його еліт) на механізм державної влади, який дозволяє своєчасно коригувати ухвалені політичні рішення відповідно до динаміки національних інтересів у всіх сферах суспільного життя.

Висновки. Можна зазначити, що як в українській, так і в зарубіжній політичній науці домінують підходи, котрі фактично ототожнюють поняття «національні інтереси» з двома принципово відмінними категоріями:

– державними інтересами, які формулюються насамперед представниками правлячого угруповання і не завжди збігаються з інтересами основної маси громадян;

– інтересами націй як етнокультурних спільнот.

Вважаємо, що найбільш перспективним у науково-аналітичному плані підходом до визначення політичної сутності категорії «національні інтереси» є її розуміння як агрегованого інтересу політично суб'єктних членів суспільства, яке будує свою політичну систему навколо державності національного типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Капустин Б. Г. Малопродуктивная категория [круглый стол «Концепция национальных интересов: общие параметры и российская специфика»] / Б. Г. Капустин // Мировая экономика и международные экономические отношения. – 1996. – № 7. – С. 65–69.
2. Абалкин А. О национально-государственных интересах России / А. О. Абалкин // Вопр. экономики. – 1994. – № 4. – С. 4–12.
3. Алексеева Т. А. Инструментальное понятие (круглый стол «Концепция национальных интересов: общие параметры и российская специфика») / Т. А. Алексеева // Мировая экономика и международные экономические отношения. – 1996. – № 8. – С. 74–86.
4. Ситник Г. П. Концептуальні та організаційні засади забезпечення національної безпеки України : навч. посіб. // Г. П. Ситник. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 180 с.

5. Політологія : підручник / ред. О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – К. : ВЦ Академія, 2003. – 528 с.
6. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. // А. В. Ліпкан —К. : Кондор, 2008 – 552 с.
7. Круглий стіл «Національні інтереси України – історія, реалії, перспективи», проведений 18 листопада 2008 р. Фондом «Демократичні ініціативи» / Електронний ресурс. – Режим доступу : {<http://dif.org.ua/ua/publications/comentar/jij>}.
8. Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса / Ю. В. Бромлей. – М., 1983. – С. 412.

«НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ» КАК КАТЕГОРИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ

Воронянский А. В.

Понятие «национальные интересы» рассмотрено как политическая категория, сущностью которой является агрегирование разнонаправленных социальных требований в обществе. Национальные интересы отражают конкурентную борьбу в обществе по поводу доступа к ресурсам и властного контроля над этим доступом со стороны национального государства.

Ключевые слова: национальные интересы, нация, национальное государство.

«NATIONAL INTERESTS» AS CATEGORY OF POLITICAL SCIENCE

Woronyansky O. V.

The concept of «national interest» is seen as a political category, the essence of which is the aggregation of differently oriented social demands in society. Reflect the national interests compete in society over access to resources and imperious control over the access from national state.

Keywords: national interests, nation, nation state.

УДК 316. 648

О. К. Садовніков, кандидат філософських наук, доцент

РЕМІФОЛОГІЗАЦІЯ В СУСПІЛЬСТВІ СПОЖИВАННЯ

Споживання стає в нашому суспільстві важливим чинником, який справляє вплив на різні соціальні сфери, поступово діє і на свідомість, перенаправляючи її у бік ірраціоналізації. Споживання діє не тільки як частка економічних стосунків, а стає сенсом для людського існування, набуваючи ознаки міфу. І вже як міф споживання